

TYPOLOGIE A PŘÍJMOVÉ POSTAVENÍ ZEMĚDĚLSKÝCH DOMÁCNOSTÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Emil DIVILA, Tomáš DOUCHA, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

1. Úvod

Postupující diverzifikace příjmových zdrojů zemědělců a jejich domácností vyžaduje, aby byly sledovány a hodnoceny nejen příjmy z vlastního zemědělství, ale jejich veškeré disponibilní příjmy. OECD (1994) již před deseti lety upozorňovala na to, že pokud se srovnává pouze příjem ze zemědělské činnosti, je jakákoliv diskuze zkreslena neúplným odhadem příjmové situace zemědělské komunity. To pak může vést k neodpovídajícímu hodnocení účinnosti tradičních nástrojů důchodové politiky¹⁾. Zjiš•ování co neúplnějších údajů o příjmech zemědělců a jejich domácností je nyní aktuální zvláště v souvislosti s probíhající reformou Společné zemědělské politiky EU (SZP).

Dosud převážně používané příjmové ukazatele za odvětví zemědělství mají svůj základ ve struktuře národního účetnictví (Evropský systém účtů – ESA) a vycházejí z koncepce produkčních odvětví. Příslušné příjmové ukazatele v případě zemědělství (odvozované jak ze Souhrnného zemědělského účtu, tak ze Zemědělské účetní datové sítě) se vztahují k jeho produkci a neodpovídají celkovým osobním příjmům zemědělců a jejich domácností.²⁾ Ke spolehlivým a srovnatelným výsledkům nevedla ani snaha o realizaci projektu na zjiš•ování celkového příjmu zemědělských domácností v EU s původním označením TIAH (Total Income of Agricultural Households). Podle Evropského účetního dvora tomu bylo tak nejen z technických a finančních důvodů, ale i proto, že Evropská komise a mnohé členské země nedávaly tomuto projektu potřebnou prioritu.³⁾

Příspěvek je rozdělen do tří částí: první se zabývá typologií zemědělských domácností, vychází jak ze zvláštností podnikové struktury českého zemědělství, tak z požadavků na mezinárodní srovnatelnost; druhá část je věnována porovnání struktury a úrovně příjmů různých typů zemědělských domácností; třetí část obsahuje výsledky srovnávací analýzy příjmového postavení hlavních typů zemědělských domácností v porovnání s odpovídajícími typy nezemědělských domácností. V závěru jsou uvedena i některá doporučení, týkající se statistického zjiš•ování

1) Podobně i Evropský účetní dvůr poukázal nedávno na to, že EU již více než 40 let provádí společnou zemědělskou politiku bez znalosti skutečných disponibilních příjmů zemědělských podniků, protože dosud používané statistické nástroje neposkytují spolehlivé údaje tohoto typu. V důsledku toho orgány EU nevědí též, zda je či není plněn cíl, zakotvený ve Smlouvě o založení ES, tj. dosažení odpovídající životní úrovně zemědělské komunity.

2) Ze strukturálních šetření v zemědělství bývalé EU 15 vyplývá, že okolo jedné třetiny provozovatelů zemědělských podniků má ještě další výdělečnou činnost. Mnozí další mají jiné formy příjmu (různé dávky státní sociální podpory, příjmy z pronájmu nemovitostí, výnosy z akcí, příjmy od pojiš•oven aj.). Příjmy z více zdrojů mají často i jejich rodinní příslušníci. Podobně je tomu i u srovnatelné kategorie zemědělců v ČR.

3) Projekt TIAH, stejně jako jeho následující verze (IAHS – Income of the Agriculture Households Sector) neměl žádný právní základ; byl založen na džentlmenské dohodě mezi členskými státy EU ve výboru Eurostatu pro zemědělskou statistiku.

příjmů zemědělských domácností v ČR v nastávajícím období. Uváděné kvantitativní údaje za sledované typy zemědělských domácností byly získány přetříděním výsledků příslušných statistických šetření (sčítání lidu, domů a bytů; mikrocensus; statistika rodinných účtů), které provedl Český statistický úřad.

2. Typologie zemědělských domácností

Zemědělská domácnost je jednou ze sociálních skupin hospodařících domácností, rozlišovaných v ČR statistikou rodinných účtů (RÚ). Vícečlenná hospodařící domácnost představuje skupinu osob (což může být jedna nebo více rodin) společně bydlících a hospodařících. Hlavním znakem takové domácnosti je společné hospodaření jejích členů (členové domácnosti společně hradí její základní výdaje, jako jsou náklady na stravu, bydlení a jiná provozní vydání domácnosti). Další znak domácnosti (společné bydlení) neznamena ještě společné hospodaření, a proto ho nelze považovat za rozhodující kritérium pro hospodařící domácnost (na rozdíl od bytové domácnosti).

Základní zpravodajský soubor statistiky RÚ zahrnuje čtyři sociální skupiny společně hospodařících domácností. Jednou z nich jsou domácnosti důchodců v čele s ekonomicky neaktivní osobou – příjemcem dávek důchodového zabezpečení. Další tři skupiny mají v čele ekonomicky aktivní osoby:

- domácnosti zaměstnanců. Do této skupiny se zařazují domácnosti, v jejichž čele jsou osoby v pracovním poměru, tj. dělníci a ostatní zaměstnanci, pracující ve všech oborech kromě zemědělství. Patří sem i společníci obchodních společností a členové družstev, jestliže jsou zaměstnáni ve vlastním podniku na základě pracovní smlouvy a pobírají mzdu;

- domácnosti osob samostatně výdělečně činných. Za tyto osoby se považují ty, které se zabývají podnikáním, s výjimkou osob samostatně podnikajících v zemědělství. Jsou to osoby, které na základě příslušného oprávnění samy (samostatně činní v užším smyslu) nebo s určitým počtem zaměstnanců (zaměstnavatelé) provozují výrobní a obchodní činnosti či poskytují různé služby;

- domácnosti zemědělců. V jejich čele jsou osoby vykonávající výdělečnou činnost v zemědělství, tj. pracovníci v dělnických profesích a ostatní zaměstnanci různých typů zemědělských podniků, spolu se samostatně činnými zemědělci. Podle metodiky statistiky rodinných účtů jsou za zemědělce považovány osoby, které vykonávají pracovní činnost v zemědělské výrobě (pracovníci v rostlinné a živočišné výrobě, traktoristé, zahradníci, včelaři, apod.) nebo řídí zemědělský provoz (agronomové, zootechnici, vedoucí speciálních zemědělských výrobníků apod.). Jde o osoby, které buď zabezpečují bezprostředně zemědělskou výrobu ve vlastním podniku nebo vykonávají některou z uvedených činností jako zaměstnanci u soukromých rolníků, v zemědělských družstvech, zemědělských akciových společnostech apod.

Za zemědělské domácnosti jsou tedy v české statistice RÚ⁴⁾ považovány jak domácnosti v čele se zaměstnanci zemědělských podniků, tak domácnosti samostatně činných zemědělců. Toto pojetí se liší od vymezení zemědělské domácnosti podle Eurostatu.

Podle metodiky Eurostatu jsou za zemědělské považovány všechny domác-

4) V mikrocenzu (statistickém šetření příjmů společně hospodařících domácností) jsou sledovány tři sociální skupiny shodné se statistikou RÚ (domácnosti samostatně činných osob, zaměstnanců a důchodců, a dvě specifické skupiny: domácnosti nezaměstnaných a ostatní domácnosti, tj. domácnosti žen na mateřské dovolené aj.). Zemědělské domácnosti mikrocensus přímo nesleduje, lze je ale dodatečně identifikovat.

nosti, v jejichž čele jsou samostatně činné osoby (podnikající bez zaměstnanců nebo se zaměstnanci), jejichž příjem ze zemědělské činnosti⁵⁾ tvoří hlavní zdroj (nejméně 50 %) jejich celkového příjmu. V případech, kdy žádný komponent celkového příjmu osoby v čele domácnosti (referenční osoby) nevyhovuje této podmínce, má to být největší samostatný zdroj (větší než další zdroje příjmu – z nezávislé nezemědělské výdělečné činnosti, ze závislé výdělečné činnosti mimo zemědělství, z vlastnictví majetku a z ostatních zdrojů příjmu). Osoby, které výdělečnou činnost v zemědělství vykonávají jako činnost závislou, nejsou při vymezování zemědělských domácností považovány za referenční osoby, i když splňují požadavek na rozhodující zdroj příjmů ze zemědělské činnosti. Tyto osoby jsou v daném případě referenčními osobami zaměstnaneckých domácností jako takových, tzn. bez odvětvové specifikace.

Určitý problém při vymezování zemědělských domácností nastává u zemědělských podniků provozovaných jako rodinné obchodní společnosti. K takto založenému (obvykle z daňových důvodů) zemědělskému podnikání patří zpravidla ty největší podniky. Definice sektoru domácností v Evropském systému účtů činnosti podniků provozovaných jako společnosti vylučuje. Provozní přebytek těchto společností se objeví v sektoru nefinančních korporací. Příjem jejich provozovatelů nevystupuje přitom ve formě příjmu z nezávislé činnosti, ale ve formě příjmu z vlastnictví majetku a (nebo) zvláštní náhrady příslušným osobám, zaměstnaným v jejich vlastní společnosti (manažerské platy).

Tam, kde tyto formy příjmu tvoří hlavní zdroj příjmu domácnosti, by v případě striktní interpretace výše uvedené definice zemědělské domácnosti byli provozovatelé zemědělských obchodních společností rodinného charakteru jako referenční osoby vyloučeny. Podle Eurostatu lze však předpokládat, že takové osoby samy sebe považují za nezávislé provozovatele, resp. podnikatele (spíše než za námezdní pracovníky), a asi by samy sebe pro účely šetření rodinných rozpočtů (účtů) klasifikovaly jako samostatně činné v zemědělství. Tam, kde je počet těchto provozovatelů významný, neodpovídá jejich vyloučení účelům, pro které se zjišťování příjmů zemědělských domácností provádí. Vedlo by to ke zkreslení při porovnání zemědělských domácností s nezemědělskými a při porovnání zemědělských domácností mezi různými členskými zeměmi EU.

Eurostat doporučil pro případné využití v členských zemích i tzv. širší definici zemědělské domácnosti. Sem patří zemědělské domácnosti v užším vymezení (domácnosti v čele s osobou samostatně činnou v zemědělství) a rovněž ty nezemědělské domácnosti (v čele s osobou samostatně činnou mimo zemědělství), ve kterých alespoň jeden jejich člen je samostatně výdělečně činný v zemědělství.

V ČR nelze při vymezování zemědělských domácností vyřadit z referenčních osob zaměstnance zemědělských podniků, ekonomicky činné v menší míře v podnicích fyzických osob a převážně v podnicích právnických osob. Počet referenčních osob z řad zaměstnanců zemědělských podniků několikanásobně převyšuje počet referenčních osob – soukromých zemědělců, pro které je zemědělství jediným nebo hlavním zaměstnáním.

Dosud prakticky nevyužívaným zdrojem základních údajů o počtu zemědělských domácností a jejich složení podle sociálně profesních skupin je Sčítání lidu, domů a bytů 2001 (SLDB). Podle jeho výsledků se domácnosti v čele se zaměstnanci podílely na celkovém počtu zemědělských domácností 83 % (viz Tabulka 1).

5) Zemědělská činnost zahrnuje principiálně rostlinnou a živočišnou výrobu a práci prováděnou do-
davatským způsobem na úrovni zemědělských výrobců. Do kategorie zemědělských domácností nemají
být zahrnovány lesnické ani rybářské domácnosti. Pokud je nelze při náhodném výběru respondentů vyčle-
nit předem, mají být vyčleněny explicitně.

Podíl domácností soukromých zemědělců činil 17 %, z toho rozhodující část (79 %) připadla na rodinné podniky bez námezdních pracovníků.

Tabulka 1

Společně hospodařící zemědělské domácnosti

	Domácnosti v čele s osobou ekonomicky činnou v zemědělství				
	samostatně činní			zaměstnanci	celkem
	celkem	v tom			
		se zaměstnanci	bez zaměstnanců		
ČR celkem					
Počet domácností	18 214	3 837	14 377	88 931	107 145
Podíl (%)	17,0	3,6	13,4	83,0	100,0
Obce do 999 obyvatel					
Počet domácností	8 376	1 525	6 851	43 941	52 317
Podíl (%)	16,0	2,9	13,1	84,0	100,0
Podíl jednotlivých typů domácností na celkovém počtu domácností daného typu (%)	46,0	39,7	47,7	49,4	48,8
Obce s 1000 – 1999 obyvateli					
Počet domácností	2 620	523	2 097	14 837	17 457
Podíl (%)	15,0	3,0	12,0	85,0	100,0
Podíl jednotlivých typů domácností na celkovém počtu domácností daného typu (%)	14,4	13,6	14,6	16,7	16,3
Obce s 2000 – 4999 obyvateli					
Počet domácností	2 229	507	1722	10 481	12 710
Podíl (%)	17,5	4,0	13,5	82,5	100,0
Podíl jednotlivých typů domácností na celkovém počtu domácností daného typu (%)	12,2	13,2	12,0	11,8	11,9
Obce s 5000 a více obyvateli					
Počet domácností	4 989	1 282	3 707	19 672	24 661
Podíl (%)	20,2	5,2	15,0	79,8	100,0
Podíl jednotlivých typů domácností na celkovém počtu domácností daného typu (%)	27,4	33,4	25,8	22,1	23,0

Pramen: ČSÚ, Sčítání lidu, domů a bytů 2001; vlastní výpočty.

Mezi domácnostmi zaměstnanců převažovaly domácnosti s referenčními osobami v dělnických profesích. Přibližně jedna pětina zaměstnaneckých domácností měla v čele osoby, které vykonávaly v zemědělských podnicích buď převážně administrativní práce (do této kategorie patří také činnosti provozního charakteru) nebo řídicí a organizační práce. Patří k nim i zemědělské podnikatelé řídicí obchodní společnosti, včetně společností rodinného typu. Ve významném zastoupení zaměstnanců v nedělnických profesích se projevuje kvalitativně odlišné složení této kategorie ekonomicky činných osob v našem zemědělství. Ve většině členských zemí EU 25 výrazně převažují rodinní pracovníci nad nerodinnými pracovníky, tj. zaměstnanci (mezi těmito zaměstnanci je pouze velmi málo osob v nedělnických profesích).

Podle SLDB 2001 měly zemědělské domácnosti v ČR 343 tis. členů. Z toho 284 tis. připadlo na domácnosti zaměstnanců. Převážná část členů domácností soukromých zemědělců připadla na domácnosti v čele s rolníky hospodařícími bez

zaměstnanců. Průměrný počet členů u sledovaných typů společně hospodařících domácností byl velmi vyrovnaný (mírně nadprůměrný u domácností soukromých zemědělců). V úhrnu za ČR se tento průměr u sledovaných typů domácností pohyboval mezi 3,20 až 3,25 osob.

Přináležitost zemědělských domácností k venkovu se projevuje v tom, že více než 65 % těchto domácností bylo v obcích pod 2000 obyvatel, přitom 49 % v obcích s méně než 1000 obyvateli. V obcích pod 5000 obyvatel činil tento podíl 77 %. Významný podíl zemědělských domácností připadá na obce nad 5000 obyvatel, a to 23 %. Určitou roli zde hraje i skutečnost, že některé menší venkovské komunity nejsou samostatnými obcemi, nebo jsou administrativně přiřazené k městům.

Jak již bylo uvedeno, zemědělské domácnosti v ČR je pro zjišťování příjmů zapotřebí členit tak, aby sociální skupiny těchto domácností odpovídaly specifické podnikatelské struktuře českého zemědělství a zároveň i požadavkům na srovnatelnost v rámci EU. Prakticky jde o zachování sociální skupiny zemědělských domácností ve statistice rodinných účtů s tím, že oproti současnému stavu by se mělo podstatně zvýšit zastoupení domácností soukromých zemědělců. Mezi referenční osoby této kategorie by neměly být zahrnovány osoby činné v odvětví rybolovu ani v lesnictví. Pro případné zjišťování příjmů zemědělských domácností v širším vymezení, zahrnujícím i nezemědělské domácnosti, ve kterých je některý z jejich členů (mimo referenční osoby) samostatně činný v zemědělství, připadá v úvahu pouze mikrocensus. I ten však může v podmínkách ČR poskytnout příslušné údaje jen za velmi nízký počet takových domácností (na rozdíl od nezemědělských domácností, jejichž některý člen je ekonomicky činný v zemědělství jako zaměstnanec).

V ČR je žádoucí podrobnější členění sociálních skupin zemědělských domácností. Samostatně činné osoby v čele těchto domácností lze blíže specifikovat podle toho, jde-li o soukromé zemědělce bez zaměstnanců nebo o zaměstnavatele. Zvláštní pozornost vyžadují domácnosti zaměstnanců zemědělských podniků. Ty je vhodné členit na dvě základní kategorie: dělníky a ostatní zaměstnance. Dělnické profese lze i v zemědělství (podobně jako v jiných odvětvích) dále rozdělit podle příslušných tříd klasifikace zaměstnání (KZAM) na kvalifikované a ostatní. Podobně je možno rozdělit také ostatní zaměstnance (v nedělnických profesích) na dvě podskupiny: vykonávající buď administrativní práce (včetně činností provozního charakteru), nebo řídicí a organizační práce.

Tabulka 2

Sociálně profesní skupiny zemědělských domácností

	Počet domácností podle SLDB 2001
I. Domácnosti v čele s osobou s jedinou nebo hlavní výdělečnou činností v zemědělství (zemědělské domácnosti v užším vymezení)	107 145
1. Domácnosti samostatně činných osob	18 214
1.1 se zaměstnanci další možné členění: podle počtu zaměstnanců (např. 1-2, 3-9, 10 a více) ¹⁾	3 837
1.2 bez zaměstnanců	14 377
2. Domácnosti zaměstnanců	88 931
2.1 dělníci	69 099
další členění podle příslušných tříd KZAM:	
- kvalifikovaní	24 945 ²⁾
- ostatní	44 154 ²⁾
2.2 ostatní zaměstnanci	19 832

další členění podle příslušných tříd KZAM:	
- vykonávající převážně administrativní práce (vč. zaměstnání provozního charakteru)	9 532 ³⁾
- vykonávající převážně řídicí nebo organizační práce	10 300 ³⁾
II. Nezemědělské domácnosti s alespoň jedním členem výdělečně činným v zemědělství	47 004
U osob činných v zemědělství lze přitom rozlišit:	
- samostatně činné	4 146
- se zaměstnanci	507
- bez zaměstnanců	3 639
- zaměstnanci	42 858
III. Zemědělské domácnosti v širším vymezení (I. + II.)	154 149
- samostatně činných osob	22 360
- zaměstnanců	131 789

1) Příslušné údaje byly při SLDB 2001 zjišťovány (sčítací list osob), nejsou však publikovány.

2) Odhad na základě údajů Mikrocenzu 2002.

3) Vlastní odhad.

Podrobné členění sociálně profesních skupin zemědělských domácností (spolu s dostupnými údaji o jejich početním stavu v ČR podle SLDB 2001) je uvedeno v tabulce 2. Toto členění není samozřejmě určeno k tomu, aby bylo v plném rozsahu aplikováno při statistickém zjišťování příjmů zemědělské komunity. Statistika rodinných účtů ani mikrocenzus nemohou poskytovat reprezentativní údaje za každou jednotlivou sociální skupinu zemědělských domácností, uvedenou v daném přehledu. K tomuto přehledu by však bylo žádoucí přihlížet zejména při (kvótním) výběru příslušných respondentů statistiky rodinných účtů.

3. Struktura a úroveň příjmů různých typů zemědělských domácností

Primárním účelem, kterému slouží typologie domácností, je zjišťování a srovnávání jejich disponibilního příjmu. Příjem zemědělských domácností byl v metodice projektu TIAH definován s ohledem na převažující typ zemědělských podniků v EU 15 – rodinná rolnická hospodářství. Na rozdíl od jiných ekonomických subjektů, typických pro pokročilou industriální společnost, nejsou v těchto rolnických hospodářstvích funkčně, prostorově ani personálně odděleny podnik a domácnost, práce a kapitál, řídicí a výkonné funkce. Členové rolnických hospodářství navíc stále častěji získávají dodatkové a vedlejší výdělečné příjmy. Dochází tak k málo přehlednému promíchání příjmů ze zemědělské a nezemědělské činnosti, resp. příjmů pocházejících jak z podnikových, tak mimopodnikových zdrojů. Příjmy z podnikových zdrojů mají přitom charakter smíšeného důchodu, zahrnujícího (obtěžně rozlišitelný) pracovní důchod a zisk z podnikání.

V následující analýze úrovně a struktury příjmů sledovaných sociálně profesních skupin domácností vycházíme z údajů české statistiky (mikrocenzus, statistika RÚ). V posledním Mikrocenzu 2002 byly za jednotlivé členy domácností zjišťovány tyto hlavní položky příjmů:

- příjmy z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti. Jde o peněžní prostředky určené pro domácnost (pravidelné částky poskytované na provoz domácnosti, na uspokojování běžných osobních potřeb jejích členů; jednorázové částky vynaložené na krytí mimořádných výdajů – školné, dovolená, zařízení domácnosti, rekonstrukce bytu apod.);

- příjmy ze závislé činnosti. Patří sem příjmy z hlavního zaměstnání (mzda

nebo plat a jiné příjmy – premie, mimořádné odměny, odstupné apod.) a ostatní příjmy ze závislé činnosti;

- tzv. naturální požitky z hlavního pracovního poměru v daném roce (příspěvek zaměstnavatele na penzijní připojištění, na soukromé zdravotní připojištění, na pohonné hmoty pro soukromé účely apod.);

- sociální příjmy. Jde o údaje o výši důchodu (penze) podle jeho druhu (starobní, invalidní aj.), nemocenských dávek, peněžité pomoci v mateřství, podpory při ošetřování člena rodiny, hmotného zabezpečení uchazečů o zaměstnání, dávek státní sociální podpory (přídavky na děti, dávky péčovské péče aj.) a dalších sociálních příjmů;

- ostatní příjmy (z kapitálového majetku, z pronájmu aj.).

Zvláštní položku tvoří naturální příjmy, zahrnující především hodnotu jak zemědělských, tak i průmyslových výrobků a služeb z osobního hospodářství nebo podniku, určených pro vlastní domácnost. K nim patří i naturální dary, které členové dané domácnosti obdrželi od jiných osob, resp. jiných domácností. U domácností bydlících ve vlastním rodinném domku nebo ve vlastním bytě nebylo v mikrocenzu zahrnuto v naturálních příjmech nájemné. Jeho odhad za příslušné obytné prostory nepoužívá zatím ani statistika rodinných účtů.⁶⁾

Ve statistice RÚ stejně jako v mikrocenzu je též náplň příjmů definována jednotně pro všechny typy domácností. Příjmové položky jsou srovnatelné jak u obou sledovaných sociálně profesních skupin zemědělských domácností, tak za tyto domácnosti a analogické typy nezemědělských domácností.

Zatímco dříve (do roku 1992) byli respondenty statistiky RÚ pouze družstevní rolníci, jsou nyní mezi respondenty tohoto statistického zjišťování zastoupeny i osoby samostatně činné (samostatně hospodařící rolníci) a mezi zaměstnanci zemědělských podniků jsou jak zaměstnanci družstev (včetně jejich členů), tak i zaměstnanci dalších zemědělských podniků. Poměrně nízký celkový počet osob samostatně činných neumožňuje jejich další členění na zaměstnavatele a osoby hospodařící bez zaměstnanců. Podstatně větší zastoupení zaměstnanců umožňuje vyčlenit zemědělské domácnosti v čele s osobami dělnických profesí a domácnosti v čele s ostatními zaměstnanci. Ještě výrazněji jsou uvedena omezení v případě mikrocenzu (viz Tabulka 3).

V obou uvedených statistických šetřeních je zejména nízký počet zemědělských domácností v čele se samostatně činnou osobou. Platí to zvláště o mikrocenzu. Pouze z něho lze ale získat údaje za nezemědělské domácnosti, jejichž některý člen je výdělečně činný v zemědělství. Rozdíly týkající se demografických charakteristik sledovaných typů zemědělských domácností mají u obou porovnávaných souborů těchto domácností shodnou tendenci. Liší se však v absolutních hodnotách, což souvisí především s tím, že se příslušné údaje vztahují k různě velkým souborům respondentů.

U sledovaných skupin zemědělských domácností je mírně nadprůměrný počet členů domácností samostatně činných osob (především v důsledku většího počtu nezaopatřených dětí). Projevuje se to i ve vyšším průměrném počtu spotřebních jednotek v těchto domácnostech (podle údajů statistiky RÚ o 0,08 a podle mikrocenzu o 0,14 spotřební jednotky oproti průměru za zemědělské domácnosti celkem).⁷⁾

6) V citovaném manuálu TIAH se v souvislosti s imputovaným nájemným uvádí, že služby spojené s obytnými jednotkami, pokud jsou obývány jejich vlastníkem, by měly být oceněny odhadnutou cenou nájmu, kterou by nájemce platil za to samé ubytování. Přihlíží se k faktoru lokality, k velikosti a kvalitě bytové jednotky jako takové apod.

7) Byla použita spotřební jednotka definovaná podle stupnice OECD: první dospělý v domácnosti = 1,0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0,7, každé dítě (13leté nebo mladší) = 0,5.

Tabulka 3

	Statistika RÚ - rok 2003					Mikroenzus 2002					
	Zemědělské domácnosti celkem	samostatné činných osob	zaměstnanců v tom			Zemědělské domácnosti celkem	samostatné činných osob	zaměstnanců v tom		Nezemědělské domácnosti s alespoň 1 členem činným v zemědělství	
			celkem	dělníků	ostatních zaměstnanců			celkem	dělníků		ostatních zaměstnanců
Počet domácností	292	25	267	206	61	156	17	139	108	31	72
Průměrný počet na domácnost - členů	3,01	3,20	2,99	2,99	3,00	3,20	3,43	3,17	3,21	3,01	3,68
v tom:											
- ekonomicky aktivních osob	1,65	1,59	1,65	1,65	1,65	1,78	1,71	1,79	1,82	1,68	2,24
- nezaopatřených dětí	1,07	1,20	1,06	1,06	1,06	0,84	0,99	0,81	0,79	0,92	0,80
- nepracujících důchodců	0,12	0,16	0,11	0,11	0,15	0,33	0,19	0,35	0,36	0,31	0,45
- ostatních osob	0,17	0,25	0,17	0,17	0,14	0,25	0,54	0,22	0,24	0,10	0,19
- spotřebních jednotek definovaných podle stupnice OECD	2,29	2,37	2,28	2,28	2,30	2,45	2,59	2,43	2,46	2,32	2,79

Pramen: Údaje Mikrocenzu 2002 a statistiky rodinných účtů za rok 2003.

Tabulka 4
Podíl základních zdrojů na celkových hrubých peněžních příjmech zemědělských domácností (%)

	Statistika RÚ - rok 2003				Mikrocenzus 2002				Nezemědělské domácnosti s alespoň 1 členem činným v zemědělství		
	Zemědělské domácnosti celkem	samostatné činných osob	v tom		Zemědělské domácnosti celkem	samostatné činných osob	v tom				
			celkem	zaměstnanců			celkem	zaměstnanců			
				dělníků				ostatních zaměstnanců		dělníků	ostatních zaměstnanců
Hrubé peněžní příjmy celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
v tom:											
- příjmy ze závislé činnosti	79,2	28,0	83,0	83,2	72,7	25,41	76,9	86,8	73,9		
- příjmy z podnikání	4,4	49,6	1,0	1,1	8,4	44,8	3,6	1,9	10,2		
- sociální příjmy	13,0	19,0	12,6	13,3	16,2	16,9	18,2	9,9	14,8		
- ostatní příjmy	3,4	3,4	3,4	2,7	2,7	13,0	1,3	1,4	1,1		

Pramen: Údaje ČSÚ; vlastní výpočty.

Zemědělské domácnosti samostatně činných osob mají zároveň poněkud nižší zastoupení ekonomicky aktivních členů.

Větší odlišnosti týkající se demografických charakteristik jsou u nezemědělských domácností, mezi jejichž členy jsou i osoby činné v zemědělství. Jde především o vyšší průměrný počet členů i ekonomicky aktivních osob v těchto domácnostech v porovnání se zemědělskými domácnostmi v užším vymezení. Vzhledem k rozdílnému počtu členů jednotlivých sledovaných typů domácností jsou následující údaje o jejich příjmech uváděny v přepočtu na osobu (člena domácnosti).

Struktura příjmů u sledovaných typů zemědělských domácností je odlišná. Platí to především při porovnání příslušných údajů za domácnosti samostatně činných osob a zaměstnanců (viz Tabulka 4). U zaměstnaneckých domácností je výsoce převažujícím zdrojem příjmů tzv. závislá výdělečná činnost (83 % podle údajů statistiky RÚ za rok 2003 a necelých 80 % podle Mikrocenzu 2002). U domácností samostatně činných osob se tato příjmová položka podílí na celkových příjmech jen z 28 %, resp. 25 %. Největší příjmovou položkou jsou zde příjmy z podnikání⁸⁾ – téměř 50 %, na rozdíl od 1 %, resp. 3 % u zaměstnaneckých domácností. Poněkud výraznější podíl příjmů z podnikání na celkových hrubých peněžních příjmech (více než 10 %) je u nezemědělských domácností, jejichž některý člen je ekonomicky činný v zemědělství.

Zejména u dalších dvou základních příjmových položek (sociální a ostatní příjmy) je zřejmé, že údaje z obou použitých zdrojů dat se navzájem liší (což se týká nejen relativních, ale i absolutních údajů). Významné rozdíly v údajích o příjmech zemědělských domácností, zjištěných statistikou RÚ za rok 2003 a Mikrocenzem 2002, mají více příčin. Kromě toho, že jde o šetření v různých letech, týká se to zejména různě velkých souborů respondentů. Větší vypovídací schopnost o příjmech zemědělských domácností mají z tohoto hlediska údaje statistiky rodinných účtů.

Sledované skupiny zemědělských domácností mají odlišnou jak strukturu, tak i absolutní úroveň příjmů. Nejnížší příjmy mají domácnosti samostatně činných osob (domácnosti soukromých zemědělců). Nejvyšší pak domácnosti zaměstnanců v nedělnických profesích. Příslušné rozdíly jsou nejvýraznější u hrubých peněžních příjmů. Podle údajů statistiky RÚ byly tyto příjmy u domácností soukromých zemědělců v roce 2003 o 25 % pod průměrem zemědělských domácností, kdežto u domácností zaměstnanců v nedělnických profesích o 15 % nad tímto průměrem (domácnosti zaměstnanců v dělnických profesích se blížily průměru). Při interpretaci těchto údajů je ovšem třeba mít na zřeteli předchozí poznámku o příjmech domácností ze soukromého podnikání.

Vzhledem k tomu, že daň z příjmů a výdaje na zdravotní a sociální pojištění jsou u domácností samostatně činných osob výrazně nižší a u domácností v čele se zaměstnanci v nedělnických profesích naopak výrazně vyšší, dochází k určitému sblížení úrovně čistých peněžních příjmů. U domácností soukromých zemědělců se ve sledovaném období zaostávání v tomto ukazateli oproti hrubým peněžním příjmům snížilo vůči průměru o více než 9 procentních bodů. U domácností zaměstnanců v nedělnických profesích poklesl analogický převis nad průměrem jen o 2 procentní body. Zemědělské domácnosti samostatně činných osob mají nadprůměrnou úroveň naturálních příjmů, což se rovněž promítá do určitého přiblížení jejich celkových disponibilních peněžních a naturálních příjmů průměru za všechny zemědělské domácnosti (respondenty statistiky RÚ).

8) V příjmech ze soukromého podnikání v zemědělství, stejně jako v nezemědělských odvětvích, je ve statistice rodinných účtů zachycena pouze ta část výnosu z podnikání, která byla použita pro uspokojování potřeb domácnosti a jejich jednotlivých členů. Z metodického hlediska jde o čistý příjem, k němuž nelze zjistit odpovídající daň z příjmů ani odvody na zdravotní a sociální pojištění.

Údaje Mikrocenzu 2002, týkající se příjmů zemědělských domácností, zpracoval ČSU i za velikostní skupiny obcí. Vyplývá z nich, že jak hrubé, tak čisté peněžní a celkové čisté příjmy (včetně naturálních příjmů) zemědělských domácností jsou ve větších obcích vyšší než v nejmenších sledovaných obcích (do 999 obyvatel). Výrazně se to projevuje zejména u příjmů z podnikání, pro které jsou ve větších obcích zřejmě příznivější podmínky.

4. Úroveň a užití příjmů základních skupin zemědělských a nezemědělských domácností

Zemědělské domácnosti tvoří jednu ze sociálních skupin domácností, v jejichž čele jsou výdělečně činné osoby: samostatně činné nebo v postavení zaměstnanců. Lze je rozdělit na dvě základní podskupiny: soukromé zemědělce a zaměstnance zemědělských podniků (včetně podniků fyzických osob). Ty lze srovnávat s odpovídajícími sociálními skupinami nezemědělských domácností.

4. 1 Porovnání úrovně a struktury příjmů

Podle údajů statistiky RÚ za rok 2003 zaostávaly zemědělské domácnosti z hlediska peněžních příjmů za uvedenými skupinami nezemědělských domácností i za průměrem všech čtyř sociálních skupin domácností sledovaných touto statistikou. Zvláště výrazné je toto zaostávání u zemědělských domácností samostatně činných osob (u hrubých peněžních příjmů) v porovnání s odpovídající skupinou nezemědělských domácností o 27 procentních bodů a v porovnání s průměrnou domácností o 33,5 procentního bodu (viz Tabulka 5).

Příjmové postavení zemědělských zaměstnaneckých domácností je poněkud příznivější. V porovnání s nezemědělskými domácnostmi v čele se zaměstnanci činí analogické zaostávání v případě hrubých peněžních příjmů 16,6 procentního bodu a vůči průměrné domácnosti 9 procentních bodů. Z hlediska čistých peněžních příjmů je zaostávání zemědělských domácností, zvláště domácností v čele se zaměstnanci, poněkud menší. Obě sledované skupiny zemědělských domácností mají podstatně vyšší naturální příjmy, což ovšem opět pouze poněkud zmírňuje, avšak neodstraňuje jejich zaostávání v úrovni porovnávaných (celkových) příjmů.

Zemědělské domácnosti samostatně činných osob se oproti ostatním sledovaným skupinám vyznačují relativně nízkým příjmem osoby v čele domácnosti z pracovní činnosti. Jejich příjem z podnikání představoval v roce 2003 44 % celkového hrubého příjmu na člena domácnosti, zatímco u nezemědělských domácností v čele se samostatně činnými osobami byl tento rozdíl o 8,4 procentního bodu vyšší. U zaměstnaneckých domácností tvořily příjmy ze závislé činnosti osob v čele domácnosti více než polovinu celkových hrubých peněžních příjmů na osobu. Stejný ukazatel v případě průměrné domácnosti je ovlivněn odlišnou situací v domácnostech, kde rozhodujícím příjmem jsou důchody.

Obě základní skupiny zemědělských domácností mají poměrně vysoký podíl sociálních příjmů. Platí to zejména o domácnostech soukromých zemědělců, kde je tento podíl v porovnání s nezemědělskými domácnostmi samostatně činných osob více než dvojnásobný a z hlediska absolutní úrovně vyšší o 61 %. Projevuje se v tom odlišné složení srovnávaných domácností (především vyšší podíl nezaopatřených dětí a důchodců bez výdělečné činnosti v domácnostech soukromých zemědělců).

Tabulka 5
Úroveň a struktura příjmů vybraných skupin zemědělských a nezemědělských domácností v ČR v roce 2003 podle statistiky rodinných účtů (průměry na osobu v Kč za rok)

	Domácnosti ekonomicky činných osob															průměrná domácnost ¹⁾					
	samostatně činných						zaměstnanců														
	v národním hospodářství mimo zemědělství			v zemědělství			Index (sl.1=100)			v národním hospodářství mimo zemědělství			v zemědělství			Index (sl.6=100)					
	Kč	%	2	Kč	%	3	Kč	%	4	Kč	%	6	Kč	%	7	Kč	%	8	Kč	%	9
	1																				
Hrubé peněžní příjmy celkem	104 605		100,0	76 323		100,0	73,0		100,0	125 157		100,0	104 379		100,0	83,4		114 760		100,0	
Příjmy z pracovní činnosti	92 416		88,3	59 201		77,6	64,1		85,7	107 284		85,7	87 767		84,1	81,8		86 226		75,1	
v tom: ze závislé činnosti	32 996		31,5	21 357		28,0	64,7		85,1	106 538		85,1	86 668		83,0	113,8		76 165		66,4	
Sociální příjmy	9 030		8,6	14 528		19,0	160,9		9,4	11 800		9,4	13 109		12,6	111,1		23 659		20,6	
Ostatní hrubé peněžní příjmy	3 159		3,0	2 595		3,4	82,1		4,9	6 073		4,9	3 502		3,4	57,7		4 875		4,2	
Čisté peněžní příjmy	97 382		93,1	71 789		94,1	73,7		81,2	101 672		81,2	86 495		82,9	85,1		98 102		85,5	
Naturální příjmy	5 358		x	8 303		x	155,0		x	5 710		x	7 302		x	127,9		5 562		x	
Čisté peněžní příjmy a naturální příjmy	102 740		x	80 092		x	78,0		x	107 382		x	93 797		x	87,3		103 664		x	

1) Průměr za všechny společně hospodařící domácnosti, včetně domácností důchodců.

Pramen: ČSÚ, statistika RÚ; vlastní výpočty.

Porovnávání příjmy domácností nezahrnují půjčky, přijaté úvěry ani vybrané úspory. Tyto příjmové položky, související s výdajovými položkami, uvádí statistika RÚ v rámci tzv. bilančních položek. Příslušné ukazatele jsou u zemědělských domácností a zejména u domácností soukromých zemědělců vesměs nižší než u jejich nezemědělských protějšků. Zemědělské domácnosti se méně zadlužují a ukládají také podstatně menší sumy v peněžních ústavech. Poměr vkladů a vybraných úspor byl ve sledovaném období i u těchto domácností kladný a relativně příznivý.

4. 2 Rozdíly v užití příjmů

Při statistických šetřeních týkajících se domácností nejsou do individuální (konечné) spotřeby zahrnovány investiční výdaje na výstavbu, resp. rekonstrukci domu nebo bytu a vydání spojená s péčí o užitkovou zahradu a užitková zvířata chovaná pro potřebu domácnosti. Vzhledem k tomu, že tyto údaje nejsou v české verzi mezinárodní klasifikace individuální spotřeby podle účelu (CZ-COICOP) zařazeny, jsou vyčleněny do zvláštního oddílu vydání domácností neklasifikovaných jako spotřební.

Z údajů v tabulce 6 je zřejmé, že u zemědělských i nezemědělských domácností v čele se samostatně činnou osobou je podíl těchto vydání na celkových hrubých peněžních příjmech výrazně nižší, tj. 10 %, resp. 12 %, než u domácností zaměstnanců, tj. 25 %, resp. 26 %. Souvisí to se zhruba trojnásobně vyšším podílem daně z příjmu, zdravotního a sociálního pojištění u zaměstnaneckých domácností na uvedených příjmech. Další položka hrubých peněžních vydání, týkající se pořízení a rekonstrukce domu (bytu), byla v roce 2003 nejnižší u domácností soukromých zemědělců a nejvyšší u nezemědělských domácností v čele se zaměstnanci. Obě základní skupiny zemědělských domácností se vyznačují vyššími výdaji za hospodářské (převážně pěstitelské a chovatelské) potřeby a služby pro osobní hospodářství. V absolutním vyjádření nejsou však tyto výdaje příliš významné.

Určité rozdíly mezi sledovanými skupinami domácností existují rovněž ve struktuře spotřebních vydání, rozdělených do dvanácti oddílů české verze mezinárodní klasifikace COICOP. Mezi zemědělskými a nezemědělskými domácnostmi v čele se samostatně činnou osobou jsou přitom tyto rozdíly větší než u druhé dvojice srovnávaných domácností. Podle údajů z roku 2003 se to týkalo např. položek na odívání a obuv, nákup osobních dopravních prostředků, stravovací služby. Výrazné rozdíly jsou rovněž u výdajů na vzdělání, kde výrazně zaostávají obě základní skupiny zemědělských domácností. Naopak poměrně vyrovnaný u všech srovnávaných skupin domácností byl podíl výdajů na péči o zdraví a také za alkoholické nápoje a tabákové výrobky. U zemědělských domácností a zejména u domácností soukromých zemědělců je přitom úroveň obou těchto (protichůdných) skupin výdajů v absolutním vyjádření nižší než u nezemědělských domácností.

Relativně velký rozdíl je u vydání na nájemné z bytu. U obou základních skupin zemědělských domácností je podíl těchto vydání na celkových spotřebních vydáních zhruba trojnásobně menší než u jejich nezemědělských protějšků. Je to dáno jednak tím, že čtvrtý oddíl CZ-COICOP, který se týká bydlení, nezahrnuje zatím imputované nájemné (skupina vydání 04.2 mezinárodního standardu COICOP). Zároveň tím, že podstatně větší část zemědělských domácností než nezemědělských disponuje vlastním domem nebo bytem.

Tabulka 6

Peněžní vydání vybraných skupin zemědělských a nezemědělských domácností v ČR v roce 2003 podle statistiky rodinných účtů
(průměry na osobu v Kč za rok)

	Domácnosti ekonomicky činných osob														průměrná domácnost ¹⁾	
	samostatně činných							zaměstnanců								
	v národním hospodářství mimo zemědělství			v zemědělství			Index (sl.1=100)	v národním hospodářství mimo zemědělství			v zemědělství			Index (sl.6=100)		
	Kč	%		Kč	%			Kč	%		Kč	%				
	1	2		3	4		5	6	7		8	9		10	11	12
Hrubá peněžní vydání celkem	100 071	100,0		73 403	100,0		73,4	116 534	100,0		99 221	100,0		85,1	108 023	100,0
Vydání neklasifikovaná jako spotřební	11 881	11,9		7 313	10,0		61,6	30 614	26,3		25 130	25,3		82,1	23 455	21,7
v tom: daň z příjmů	3 332	3,3		2 074	2,8		62,2	10 682	9,2		7 447	7,5		69,7	7 577	7,0
– zdravotní a sociální pojištění	3 891	3,9		2 460	3,4		63,2	12 802	11,0		10 437	10,5		81,5	9 081	8,4
– pořízení a rekonstrukce domu, bytu	2 609	2,6		218	0,3		8,4	4 888	4,2		3 660	3,7		74,9	3 846	3,5
– jiná vydání	2 049	2,0		2 561	3,5		125,0	2 242	1,9		3 586	3,6		159,9	2 951	2,7
Spotřební vydání	88 190	88,1		66 090	90,0		74,9	85 920	73,7		74 090	74,7		86,2	84 568	78,3
		100,0			100,0				100,0			100,0				100,0
V tom podle druhu vydání ²⁾³⁾ :																
01-Potraviny a nealkoholické nápoje	17 314	19,6		14 915	22,6		86,1	16 989	19,8		15 655	21,1		92,1	17 924	21,2
02-Alkoholické nápoje, tabák	2 582	2,9		1 974	3,0		76,5	2 508	2,9		2 184	2,9		87,1	2 541	3,0
03-Odívání a obuv	6 242	7,1		3 725	5,6		59,7	5 619	6,5		4 825	6,5		85,9	5 221	6,2
04-Bydlení, voda, energie, palivo	15 535	17,6		11 441	17,3		73,6	15 799	18,4		12 021	16,2		76,1	16 654	19,7
z toho nájemné z bytu	3 097	3,5		634	1,0		20,5	3 544	4,1		1 017	1,4		28,7	3 608	4,3
05-Bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy	5 636	6,4		4 382	6,6		77,8	5 860	6,8		5 503	7,4		93,9	5 693	6,7
06-Zdraví	1 370	1,6		1 105	1,7		80,7	1 434	1,7		1 234	1,7		86,1	1 574	1,9
07-Doprava	8 905	10,1		8 453	12,8		94,9	10 116	11,8		9 555	12,9		94,5	9 038	10,7
08-Pošta a telekomunikace	4 236	4,8		3 030	4,6		71,5	3 742	4,4		2 871	3,9		76,7	3 666	4,3
09-Rekreace a kultura	11 221	12,7		7 392	11,2		65,9	9 530	11,1		7 006	9,5		73,5	9 109	10,8
10-Vzdělání	805	0,9		168	0,3		20,9	642	0,7		386	0,5		60,1	547	0,6
11-Stravovací a ubytovací služby	5 282	6,0		2 920	4,4		55,3	4 989	5,8		3 968	5,4		79,5	4 438	5,2
12-Ostatní zboží a služby	9 061	10,3		6 585	10,0		72,7	8 691	10,1		8 883	12,0		102,2	8 164	9,7

¹⁾ Průměr za všechny hospodařící domácnosti, včetně domácností důchodců.

²⁾ Podle české verze mezinárodní klasifikace individuální spotřeby podle účelu (CZ-COICOP).

³⁾ Spotřební vydání celkem = 100.

Pramen: ČSÚ, statistika RÚ; vlastní výpočty.

Statistika rodinných účtů poskytuje i údaje o vybavenosti domácností předměty dlouhodobého užívání. Vyplyvá z nich, že základní skupiny zemědělských domácností jsou některými těmito předměty vybaveny v průměru podstatně méně – např. osobními počítači, internetovým připojením nebo kabelovou televizí. V případě počítačů a internetu se to týká především zemědělských domácností v čele se samostatně činnými osobami a zaměstnanci dělnických profesí. Zemědělské domácnosti v čele s ostatními zaměstnanci (vykonávajícími převážně řídicí nebo administrativní práce) jsou těmito předměty vybaveny podstatně lépe. Výrazně nižší je u všech námi sledovaných skupin zemědělských domácností vybavenost rekreačními objekty, což souvisí s venkovským profilem těchto domácností.

5. Závěr

Důležitým předpokladem volby efektivních nástrojů důchodové politiky v zemědělském sektoru je zjišťování celkových příjmů zemědělců a jejich domácností. Ve většině členských zemí EU je výraz zemědělská domácnost prakticky synonymem pro termín farmářská domácnost, tj. domácnost soukromého zemědělce. Vzhledem ke specifické podnikové struktuře zemědělství zahrnují zemědělské domácnosti v ČR nejen domácnosti samostatně činných osob, ale, a to v převážné míře, i zaměstnanecké domácnosti. Pro účely mezinárodního srovnávání je zapotřebí první z uvedených základních skupin zemědělských domácností sledovat také odděleně.

Údaje o příjmech domácností v ČR lze získat ze dvou statistických šetření – mikrocenzu (výběrové zjišťování příjmů společně hospodařících domácností, prováděné v několikaletých intervalech) a průběžné statistiky rodinných účtů. Při zpracování výsledků mikrocenzu rozlišuje ČSÚ pět sociálních skupin domácností. Zemědělské domácnosti mezi nimi nejsou. V daném případě byly údaje za tyto domácnosti získány jejich vytříděním z celkového výběrového souboru hospodařících domácností Mikrocenzu 2002. Jejich počet je však velmi omezený (platí to zejména o zemědělských domácnostech samostatně činných osob).

V druhém z uvedených zdrojů údajů o domácnostech (ve statistice rodinných účtů) jsou spolu se dvěma sociálními skupinami nezemědělských domácností v čele s ekonomicky činnou osobou (samostatně činnou nebo zaměstnancem) a domácnostmi důchodců zastoupeny i zemědělské domácnosti bez dalšího členění. Podle požadavku VÚZE byly údaje za tyto domácnosti zpracovány i za jejich základní typy. Počet zemědělských domácností samostatně činných osob je v daném případě vyšší, stále však zůstává nízký. V zájmu zvýšení reprezentativnosti výsledků šetření měly by mít domácnosti soukromých zemědělců, jejichž příjmové postavení vyžaduje zvláštní pozornost, větší zastoupení.

Co se týká základních příjmových položek, je jejich náplň ve statistice RÚ a mikrocenzu totožná a podrobnost jejich členění vcelku dostačující. Pro potřeby mezinárodního srovnávání peněžních vydání je žádoucí doplnit imputované nájemné, které česká verze mezinárodní klasifikace individuální spotřeby podle účelu zatím nezahrnuje.

I přes uvedené omezení týkající se disponibilních údajů je z nich možno odvodit následující poznatky.

Existují výrazné odlišnosti ve struktuře příjmů u sledovaných typů zemědělských domácností. V průměru za tyto domácnosti (s výraznou převahou zaměstnaneckých domácností) je toto pořadí základních zdrojů příjmů: příjmy ze závislé činnosti, sociální příjmy, příjmy z podnikání, ostatní příjmy. Největší položkou příjmů domácností soukromých zemědělců jsou naopak příjmy z podnikatelské čin-

nosti, za kterými následují příjmy ze závislé činnosti. Sociální příjmy členů těchto domácností jsou až na třetím místě.

Sociální příjmy mají u domácností soukromých zemědělců větší podíl na celkových peněžních příjmech než u zaměstnaneckých domácností. Je to dáno i tím, že příjem z hlavní činnosti osob v čele domácností soukromých zemědělců se na jejich celkovém příjmu podílí menší měrou než analogický příjem osob v čele zaměstnaneckých domácností (referenčních osob v dělnických profesích i ostatních osob v kategorii zaměstnanců).

Sledované typy zemědělských domácností se navzájem liší jak z hlediska struktury, tak i absolutní úrovně příjmů. Nejvyšší hrubé peněžní příjmy mají domácnosti zaměstnanců v nedělnických profesích, za kterými následují zemědělské domácnosti v čele s osobami s dělnickou profesí a nejnižší úroveň příjmů mají domácnosti soukromých zemědělců.

Toto pořadí je stejné jak u hrubých, tak čistých peněžních příjmů. V druhém případě jsou však rozdíly poněkud nižší – vzhledem k nižší dani z příjmů i nižším výdajům na zdravotní a sociální pojištění u domácností soukromých zemědělců. Stejným směrem působí také vyšší naturální příjmy těchto domácností. Celkové (peněžní a naturální) čisté příjmy domácností soukromých zemědělců jsou přesto pod průměrem zemědělských domácností – v roce 2003 podle statistiky rodinných účtů o 13 procentních bodů. Blíží se tak prahové hodnotě 15% odstupe od průměru, pod kterou je úroveň příjmů považována za významně nižší. Nižší příjmy domácností soukromých zemědělců jsou ovlivněny jak dosahovanou výnosností zemědělského podnikání, tak rozdělováním výnosů z tohoto podnikání ve prospěch jeho dalšího rozvoje na straně jedné a na krytí potřeb hospodářovy domácnosti na straně druhé.

Oba základní typy zemědělských domácností (samostatně činných osob i zaměstnanců) zaostávají za úrovní hrubých a v menší míře i čistých peněžních příjmů jejich nezemědělských protějšků. Zvláště výrazné je toto zaostávání u domácností soukromých zemědělců v porovnání s nezemědělskými domácnostmi v čele se samostatně činnými osobami. Rozdíl v úrovni příjmů zemědělských a nezemědělských zaměstnaneckých domácností je poněkud nižší. Obě základní skupiny zemědělských domácností mají vyšší naturální příjmy než srovnávané sociální skupiny nezemědělských domácností, což poněkud zmírňuje, avšak neodstraňuje jejich zaostávání z hlediska celkových příjmů.

Rozdíly mezi sledovanými skupinami zemědělských a nezemědělských domácností existují rovněž ve vynakládání příjmů. Relativně velký rozdíl je zejména u vydání na nájemné z bytu (zhruba trojnásobně nižší podíl těchto vydání na celkových spotřebních vydáních zemědělských domácností než u jejich nezemědělských protějšků). Souvisí to s tím, že tato výdajová položka nezahrnuje v daném případě imputované nájemné. Podíl domácností s vlastním domem nebo bytem je přitom u zemědělských domácností podstatně větší než u nezemědělských.

Literatura

Court of Auditors: Special Report N°14 on the Measurement of Farm Incomes by the Commission. Brussels, Supplement to Europe Agri-150-February 27, 2004.

ČSÚ: Sčítání lidu, domů a bytů 2001, vybrané informace. Praha, Český statistický úřad 2003.

ČSÚ: Mikrocensus 2002 – příjmy hospodářských domácností. Praha, Český statistický úřad 2004.

ČSÚ: Pokyny pro zjišťování a zpracování statistiky rodinných účtů RÚ 2002-B. Praha, Český statistický úřad 2002.

ČSÚ: Příjmy, vydání a spotřeba domácností, statistiky RÚ za rok 2003. Praha, Český statistický úřad 2004.

Divila, E.: Income Position of Farmers and Their Households. *Prague Economic Papers*, 1995, č. 4, s. 337-351.

Divila, E.: Agrární struktura v České republice – současný stav a předpoklady dalšího vývoje. *Politická ekonomie*, 2001, č. 2, s. 227-240.

Divila, E., Doucha, T.: Zemědělské domácnosti v České republice. Praha, VÚZE 2004.

Eurostat: Manual on the Total Income of Agriculture Households (Rev. 1). Luxembourg, 1996.

Hoppe, R., Perry, J., Banker, D.: ERS Farm Typology: Classifying a Diverse Ag. Sector. Washington, U. S. Department of Agriculture 1999.

OECD: A Review of Farm Household Incomes in OECD Countries. Paris, Organization for Economic Cooperation and Development 1994.

OECD: Farm Household Income Issues in OECD Countries: A Synthesis Report. Paris, Organization for Economic Cooperation and Development 2002.

TYPOLOGY AND INCOME SITUATION OF FARM HOUSEHOLDS IN THE CZECH REPUBLIC

Emil DIVILA, Tomáš DOUCHA, Research Institute of Agricultural Economics, Mánesova 75, CZ – 120 58 Prague 2 (e-mail: divila@vuze.cz; doucha@vuze.cz).

Abstract:

Due to the specific corporate structure of the agriculture sector farm households in the Czech Republic comprise not only households of self-employed persons or private farmers (similarly like e.g. in countries of Western Europe) but also households headed by employees of agricultural enterprises. Data on the size and structure of farm households according to their social and professional types were derived from the census including the census of houses and flats. Data on the income of (farm and non-farm) households were taken from the last microcensus and family account statistics. In spite of some restraints ensuing mainly from the number of farm households it was possible to acquire some concrete information. It is particularly different level, structure and use of incomes of farm households headed by self-employed persons and employees (workers and other professions) compared to their non-farm counterparts.

Key words: types of households, farm and non-farm households, structure of incomes and expenditures of households

JEL Classification: Q12, Q14